

KÜÇÜK EFENDİ KÜLLİYESİ

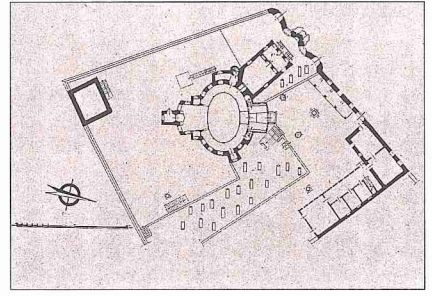
İstanbul Kocamustafapaşa'da
XIX. yüzyıla ait külliye.

Yedikule'ye yakın bir bölgede Hacıevhad sokağı üzerinde bulunan külliye, Türk barok mimarisinin günümüze ulaşan sayılı örneklerinden biri olup oval planlı bir cami, kütüphane, çeşme, şadırvan, tekke odaları, çilehâne, su haznesi, kuyular ve hazirelerden meydana gelmiştir. Külliye'nin ilk kurucusu, Nakşibendî tarikatına bağlı olan Ayasofya vâizi Feyzullah Şükrü Efendi'dir. Bugünkü yapı ise muhtemelen, Feyzullah Şükrü Efendi'nin oğlu olan ve Küçük Efendi olarak da anılan Şeyh Mehmed Abdürreşid Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Külliye'nin Türk barok mimarisinin son yıllarında, 1241 (1826) tarihini veren çeşme ile aynı yılda yapıldığı kabul edilmektedir. Çeşme ile kütüphanenin taş duvar işçiliğinin benzer olması ve cami, kütüphane, çeşme topluluğunun bir bütün teşkil etmesi, yapının bu tarihte aynı mimar tarafından inşa edilmiş olabileceğini düşündürür. Feyzullah Şükrü Efendi'nin adı bu çeşme kitâbesinde geçmektedir. 1957'de bir yangın geçiren külliye, bu yangında iç mimarisi ve özellikle ahşap kısımları harap olmasına rağmen mimari değer ve öneminden fazla bir şey kaybetmemiş, onarılarak günümüze kadar gelmiştir.

Külliye'nin ana yapısı olan oval planlı cami semâhâne olarak da kullanılıyordu. Genellikle dış süslemede kendini gösteren barok özellikler bu yapıda plan bakımından da etkili olmuş ve barok mimarisine has klasik cami tipinden uzaklaşıl-

rak oval bir plan tipi benimsenmiştir. Yapıda enlemesine tertiplenen oval iç hacmi, on ahşap direk üstüne oturan oval bir ahşap kubbe örtmektedir. Cami bol sayıda yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılmıştır. Caminin iç kısmında kubbe taşıyan ahşap direklerle dış duvar arasında yer alan galerinin üzeri hünkâr mahfili şeklinde düzenlenmiştir. Hünkâr mahfili 1957 yangınında yanmış, yerine bugün görülen kadınlar mahfili inşa edilmiştir. Üzerinde kadınlar mahfili yer alan bu galeri kible tarafında devam etmeyecek mihrap ekseninde kesilir ve iki ucu iki minberle son bulur. Yangından sonraki onarımda bir de minber yapılmıştır. Aynı yangında yok olan iki kürsünün yerine bir kürsü konulmuştur. Çift minber ve kürsüden başka camide üç mihrap vardır. Orta mihrabın bir çıkıntı içinde yer alması Türk barok camilerinde görülen bir özelliktir. Ana mihraptan küçük bir açıklıkla geçilen kare planlı çilehâne odasında Küçük Efendi'nin çile doldurduğu ileri sürülmektedir. Diğer iki mihrabın arkasında da çile doldurulan küçük hücreler bulunmaktaydı.

Camiye kuzeybatıdan bitişen kütüphane dikdörtgen planlı bir yapı olup üzeri ahşap çatı ile örtülüdür. Kütüphane duvarları bir sıra taş, iki sıra tuğla olmak üzere düzgün bir taş işçiliği gösterir. Avlu duvarları da aynı şekilde örülerek yapılmıştır. Eskiden oldukça zengin bir kütüphane olduğu bilinen yapıya camiden bir kapı ile geçilmektedir. Cami ile kütüphaneye binasının birleştiği köşede minare yer alır. Böylece iki yapı birbirine bağlanmıştır. Kütüphane ile çeşme duvarı arasında bulunan hazirede Küçük Efendi'nin de

Küçük Efendi Külliyesi'nin planı

mezarı mevcuttur. Külliye'nin diğer haziresi caminin doğusundadır.

Cami avlusuna asıl giriş kuzeyde Hacıevhad sokağı üzerindeki kapıdan sağlanır. Güneydoğuda da bir kapı vardır. Girişin solunda, yani caminin kuzeydoğusunda tekke odaları, avlunun ortasında şadırvan yer alır. Mermerden yapılan süslemesiz kübik görünümlü şadırvan bugün kullanılmamaktadır. Arka avlunun köşesinde caminin güney doğrultusunda kare planlı su haznesi, buna bitişik olarak yerin altında merdivenle inilen çilehâne bulunmaktadır. Yine arka avluda bir kuyu, caminin batısında ise soğuk hava deposu vardır.

Kuzeybatı yönünde Hacıevhad sokağı üzerinde uzanan avlu duvarı bir cephe meydana getirmekte ve bunun doğusunda Sultan II. Mahmud Çeşmesi yer almaktadır. Barok-ampir üslûba uygun olarak yapılan çeşme ile ana bina arasında görünür bir bağ yoktur. Fakat çeşmenin kütüphane eksenini üzerinde bulunması ve çeşmenin kapıları ile kütüphane merdivenleri arasındaki irtibat çeşmeyi külliye'nin bölünmez bir parçası yapar. Dalgalı bir duvar şeklinde inşa edilen çift girişli, çift pencereli çeşme ortadaki çelengi, akant yaprakları, dalgalı silmeleri ve girdandları ile barok üslûbunun karakteristik özelliklerini verir. Çeşmede en üstte on satırlık ta'lik bir kitâbe, iki yanda da çelenkle kavranmış birer tuğra yer alır. Ortada eksen üzerindeki ana çeşme ile iki yandaki çeşmeler cami içindeki üç mihraplı düzeni hatırlatır. Bunun dışında avluda camiye girişin solunda on basamakla inilen bir çukur içinde yer alan Hatice Hanım Çeşmesi oldukça sade ve süslemesiz bir eser olup 1251 (1835) tarihini verir.

Küçük Efendi Külliyesi Camii ve çevre duvarındaki çeşme

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Edhem [Eldem], *Nos mosquées de Stamboul* (trc. E. Mamboury), İstanbul 1932, s. 128-129; İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 250; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, I, 94; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1987, s. 435-437; Aptullah Kuran, "Türk Barok Mimarisinde Batı Anlamında Bir Teşebbüs, Küçük Efendi Manzumesi", *TTK Belleteri*, XXVII (1963), s. 467-470; M. Baha Tanman, "Küçük Efendi Külliyesi", *DBİst.A*, V, 150-152.

HÜLYA KOÇ

KÜÇÜK İMAM MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, Küçük İmam).

KÜÇÜK KAYNARCA
ANTLAŞMASIOsmanlı Devleti ile Rusya arasında
26 Temmuz 1774'te yapılan
barış antlaşması.

1768'de başlayan ve neticeleri itibariyle yalnızca Osmanlı Devleti değil Doğu siyaseti açısından Rusya için de bir dönüm noktası teşkil eden Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı zafiyetini bütün açıklığıyla gözler önüne sermek ve Rusya'nın büyük güç olarak ortaya çıktığını belgelemek bakımından büyük öneme sahiptir. Ruslar'ın Lehistan'ın iç işlerine yaptıkları müdahale ve burasını kendi nüfuzları altına almaları, Kırım Hanlığı ve Osmanlı topraklarına tecavüzleri sebebiyle başlayan savaş, haklı sebeplere dayandırılmış olsa da gerekli hiçbir hazırlık yapılmadan ilân edilmişti (Cemâziyelevvel 1182 / Eylül 1768). Ruslar kısa zamanda Kırım'ı istilâ ve Memleketeyn'i işgal ederek Tuna nehrine kadar ilerlemiş ve nehri aşmış, Osmanlı toprakları ağır tahribata uğramıştı. Ordunun ehliyetlessiz ellerde kötü yönetimi, askerî hedeflerin belirlenmemiş olması, askerinin disiplinsizliği, sebatlılığı, yer yer sergilediği isyan ve yağmalama hareketleri, menzilsisteminin tamamen iflâs etmesi, dolayısıyla ağır işe ve nakliyat sorunlarının yaşanması, müslim ve gayri müslim ahalinin hoşnutsuzluğu ve gereken desteği sağlamaması genel bir çözülmenin ip uçlarını vermekteydi. Bununla birlikte Baltık'tan hareket eden gemilerini İngilizler'in yardımıyla Akdeniz'e sokmuş ve Çeşme'de Osmanlı donanmasına ağır bir darbe indirmiş, adalarda ve Mora'da Rum ahaliyi ele alarak isyanlar çıkartmış olmasına rağmen askerî açıdan Ruslar da pek üstün bir durumda değildi. Bütün Rus-

ya'yı kasıp kavuran -Osmanlı tarafının da ilgi ve ümitle takip ettiği- Puğaçev isyanı (1773-1775), savaşın seyri üzerinde ve zaman zaman gündeme gelen mütareke ve barış görüşmeleri isteğinde bulunmalarında başlıca etken olmuştu. Büyük Friedrich'in bu mücadeleyi "körlerle tek gözülülerin savaşı" olarak tanımlaması bu anlamda dikkat çekicidir.

Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'na temel teşkil edecek hususlar, savaş esnasında yapılan mütarekeler sonrasında sürdürülen barış görüşmelerinde belirdi ve barış, akamete uğrayan bu görüşmelerde söz konusu edilen Rus talepleri doğrultusunda tahakkuk etti. İlk mütareke Abdülkerim Efendi ve İvan Simolin arasında Yergöğü'de yapıldı. Dokuz maddelik bir belge hazırlanarak taraflarca 30 Mayıs 1772'de kabul edildi (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, s. 319-325; Vâsîf, II, 207-209). 22 Haziran'da Akdeniz cihetinde de Rus Amirali Spirito ve Mustafa Bey arasında yine dokuz maddelik ayrı bir mütareke belgesi düzenlendi (metin için bk. BA, A.DVN.DVE, nr. 9/10). Ardından Fokşan'da barış görüşmelerine girildi. Osmanlı Devleti'ni nişancı Yenisehirli Osman Efendi ve diyanete taalluk edecek konularda danışılmak üzere Ayasofya şeyhi Yâsinîzâde Osman Efendi, Rusya'yı ise Gregor Orlov ve savaşın ilânından beri Yedikule'de mahpus tutulan ve bu vesileyle serbest bırakılan Rus elçisi Obreşkov temsil ediyordu. Ruslar, savaşın Osmanlı Devleti tarafından ilân edilmiş olmasından ötürü tazminat talebinde bulunarak Kırım'a istiklâl verilmesini, Yenikale ve Kerç kalelerinin kendilerine bırakılmasını, Kılburun istihkâmlarının yıkılmasını, Rusya'ya sığınmış olan eski Boğdan voyvodası Ligor Gika'nın (Gregor Ghika) veraset hakkıyla tekrar tayin edilmesini, Akdeniz ve Karadeniz'de savaş ve ticaret gemilerinin serbestçe dolaşabilmesini istediler. Görüşmeler, serbestiyet verilmesi şeriatı aykırı bir konu olarak görülmekte olan Kırım ve askerî yönden hayati bir önem atfedilen kalelerin terki konularında yoğunluk kazandı; Osmanlı Devleti'nin bu noktada tâvize yanaşmaması sebebiyle de başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak Sadrazam Muh-sinzâde Mehmed Paşa'nın ve Rus Mareşali Kont Mihail Petroviç Rumyantsov'un müdahaleleriyle görüşmelere devam arzusu ağır bastı. Delege olarak tayin edilen Reisülküttâb Abdürrezzak Efendi, Bükreş'te Obreşkov ile görüşmeleri sürdürdü (Şâban 1186 / Kasım 1772). Yapılan otuz sekiz oturumun neticesinde Memle-

keteyn ahalisi için genel af ilânı, Gürcistan kalelerinin Osmanlı Devleti'ne iadesi, Kabartay kabilelerinin Rusya'ya terkedilmesi hususunun Kırım hanı ve Tatarlar'ın re'y ve iradesine bırakılması, esirlerin tahliyesi, 1739 tarihli Belgrad Antlaşması'nın artık geçersiz sayılarak yapılacak yeni antlaşmanın bundan sonraki ilişkilerde esas tutulması gibi on madde üzerinde uzlaşmaya varıldı ve bunlar bir senede bağlanarak teâtî edildi. Daha sonra Kırım meselesine geçildi. Abdürrezzak Efendi, Kırım'da hanların ahali tarafından seçilmesi, hutbenin padişah adına okunması, kadı ve ulemânın tayinlerinde ruhsatı hâvi mürâsele istenmesini teklif ederek esneklik gösterdi ve Kırım'la ilgili bu hususlar Rusya tarafından da kabul gördü. Fakat tazminat ödenmesiyle Yenikale ve Kerç'in Rusya'ya bırakılması meselesi çözülemedi. Abdürrezzak Efendi bu kalelerin Kırım Tatarları elinde kalmasını teklif etti. Obreşkov bu hususu Petersburg'a yazacağını söyleyerek kırk günlük bir müddet istedi.

Tekrar bir araya gelindiğinde Obreşkov yedi maddelik yeni bir teklif sundu ve bunların kabulü halinde savaş tazminatından vazgeçileceğini beyan etti. Burada Kırım'a Rusya'nın kefaleti altında istiklâl verilmesi, Özi Kalesi'nin yıkılması, Kılburun, Yenikale ve Kerç kalelerinin Rusya'ya bırakılması, Akdeniz ve Karadeniz'de savaş ve ticaret gemilerinin serbestçe dolaşması, Boğdan'ın Raguza statüsünde verasetle Gika'nın idaresine bırakılması, Rusya'nın İstanbul'da dâimî bir elçilik açması, Rus hükümdarı için padişah elkabının kullanılması gibi hususlar yer almaktaydı. Obreşkov'un bu teklifleri, bir an önce barışın yapılmasından yana olan ordu ricâli tarafından uygun karşılanmakla beraber İstanbul'a danışıldığında tazminat ödenmesi, denizlerde dolaşım ve özellikle Kırım'a istiklâl verilmesi ve sözü edilen kalelerin Rusya'ya bırakılması noktasında ulemânın sert tepkisiyle karşılaştı ve reddedildi. Böylece görüşmeler kesildi ve savaş tekrar başladı (Mart 1773).

1774 baharında savaşın seyri daha da kötüleşti. Ruslar Rusçuk, Silistre ve Hacıoğlupazarı'na hücum ederek, Kozluca'da Osmanlı kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı (25 Haziran 1774). Ruslar, Şumnu'da bulunan Osmanlı karargâhına saldırarak üzere hareket geçtiler ve başarılı bir şekilde ilerleyerek burayı muhasara altına aldılar (1 Temmuz). Bu arada Rusya'daki iç gelişmelerden ötürü bir an önce barış yapılması taraftarı olan ve bu ko-